

הרב יעקב אריאל

בירור הלכה

על מסכת ראש השנה

קצב עבודתו של מכון 'הלכה ברורה' - מעורר הערכה. רק בשנה שעברה יצאו לאור שני כרכים על מסכת שבת, וכבר השנה יצאה לאור מסכת ראש השנה. אומנם מסכת זו קטנה יחסית, אולם היא מרובת נושאים מגוונים ועמוקים. הדבר בא לידי ביטוי בשלל הנושאים שנתבררו בבירור הלכה על מסכת זו.

א. לימוד בעזרת 'בירור הלכה'

מאז יציאתם לאור של כרכי 'הלכה ברורה', רבים הם הלומדים שידם לא משה מהם. אין להשוות לימוד סוגיה עם 'הלכה ברורה' ללימוד אותה סוגיה בלעדית. כידוע, סוגיות הש"ס מכילות שקלא וטריא ומו"מ המסתעף לפעמים לנושאים אחרים, וקשה להסיק מסקנות מעשיות מלימוד הסוגיא כשלעצמו.

בלימוד הפוסקים, כשהוא עומד לעצמו, לא תמיד אנו מצליחים להבין כיצד הסיק הפוסק את מסקנתו מהמו"מ התלמודי. עסקו בכך רבים: המגיד משנה, הבית יוסף, הגר"א ועוד, אך עדיין נותר מרחב גדול המחייב הסברה. מה גם שנתרבו הפוסקים אחריהם. מכון 'הלכה ברורה' מברר את שיטות הפוסקים השונות כיצד הן נובעות מתוך הסוגיה בשפה ברורה ובנעימה, והלומד מרגיש כיצד הוא מחליק על פני כל הקשיים בדרך קצרה ונוחה.

מטרתה של 'הלכה ברורה' היא חיבור הפוסקים ישירות אל הגמרא. לימוד הגמרא באמצעות 'בירור הלכה' נעשה בדרך שבה ההלכה למעשה צומחת ועולה בצורה אורגנית מתוך הסוגיא, ואינה תורה בפני עצמה המנותקת כביכול מן הגמרא. הפוסקים הם בעיקר הרמב"ם, השולחן ערוך ונושאי כליהם. אולם כידוע, ההלכה הולכת ונמשכת גם הלאה. שאלות חדשות מתעוררות בכל עת ובכל שעה, ולשיטות הפוסקים יש השלכות על הבעיות החדשות. אמנם אין המטרה המעשית האקטואלית עומדת לנגד עיניהם של חברי המכון. מטרתם היא להבין כיצד כל פסיקה צומחת בצורה אורגנית מתוך מהלך הסוגיה, אולם יפה עשו המחברים שלא התעלמו גם משאלות מעשיות אקטואליות שהתעוררו אחרי השולחן ערוך. הדבר מתבקש משיטת לימוד הרואה בהלכה למעשה המשך רציף ועקיב של לימוד התלמוד.

הצורך לגשר על הפער הקיים בין לימוד התלמוד לבין ההלכה למעשה נחוץ לא רק לרבנים ופוסקים, אלא דווקא לתלמידים צעירים. אומנם אלו אינם צריכים ללמוד הלכה למעשה, ועליהם להתמקד בלימוד העיוני של הגמרא. אולם כל מי שקרוב לעולם החינוך יודע עד כמה קשה לעניין תלמיד צעיר בלימוד עיוני ומופשט, הנראה לכאורה רחוק מעולם מושגיו והתעניינותו. על הר"מ מוטל תפקיד לא קל - לקרב את עולמו התרבותי של הנער הצעיר לעולמה של תורה. הצגת בעיה מעשית לפני התלמיד מגרה את החשיבה ומעוררת את המוטיבציה שלו לאמץ את כוחותיו האינטלקטואליים כדי להתמודד עם הסוגיה הנלמדת. לשם כך יש לגשר על הפער בין התלמוד והמעשה על ידי גשר רחב, בוטח ונוח. השימוש ב'הלכה ברורה' (אם כי בצורה סלקטיבית, לכל אחד לפום שיעורא דיליה) הוא אחת הדרכים העיקריות לכך.

אנו נדגים זאת במספר דוגמאות מבירור הלכה למסכת ראש השנה.

ב. קו התאריך

אחד הנושאים המרתקים בהלכה הוא קו התאריך. כידוע, מוסכם בעולם לקבוע את קו התאריך הבינלאומי בערך בקו 180 מעלות מגריניץ'. קו זה נקבע שרירותית, בעיקר עקב היותו נוח לשימוש. הוא עובר בלב האוקיאנוס השקט, הרחק מיישוב כלשהו. מהו קו התאריך לפי ההלכה? המקור היחיד לשאלה זו נמצא במסכת ראש השנה (כ), (ב): "נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה" כלומר אם המולד נראה בירושלים בחצות היום הוא ייראה במרחק 18 שעות מערבית לירושלים עם שקיעת החמה שם, רוצה לומר 18 שעות אחרי ירושלים. מכאן שקו התאריך הוא 18 שעות אחרי ירושלים, אי שם במזרח הרחוק. ומכאן שיפן, למשל, חייבת לקבוע את ימי השבוע והחודש אחרי ארץ ישראל.

ב'בירור הלכה' לגמרא זו הובא פירושם של בעל המאור וריה"ל (שהיה כידוע תלמיד הרי"ף), שעל פיהם גם פסק החזון אי"ש לפליטים שהתמקמו ביפן בזמן מלחמת העולם השנייה: "אכלו ברביעי (שבו חל אז יום הכיפורים בארץ ישראל) וצומו בחמישי, ואל תחשו למניינם". כלומר, לא כפי שנהגו שם עד כה, בהתחשב בקו התאריך הבינלאומי (ולהוכחת דבריו חיבר החזון אי"ש את קונטרס ח"י שעות). לעומתו פסקו רוב רבני הארץ היהודי יפן להמשיך ולמנות את הימים כפי שנהגו עד כה. אחת הסיבות לכך - חשש מפני אנדרלמוסיה בשמירת השבת.

(יש רק להעיר שבבירור הלכה כאן כרכו המחברים את סין עם יפן, ולא היא. סין הינה חלק מיבשת אסיה ואין אפשרות לקבוע קו תאריך באמצע היבשת. אי לכך, כל סין נגרת אחרי היבשת ונוהגת כארץ ישראל. כעין זה פסק החזון איש לאוסטרליה).

ג. רמקול

האם יוצאים ידי חובה בתקיעת שופר ובקריאת מגילה דרך רמקול?
עוסקת בכך סוגיה מפורשת במסכת ראש השנה (כו ב – כח א):

התוקע לתוך הבור או לתוך הדות, אם קול שופר שמע – יצא, אם קול הברה שמע – לא יצא.
רמקול דומה ל"קול הברה", שאינו קולו המקורי של השופר אלא הד קולו החוזר מכותלי הבור. והוא הדין ברמקול,
שאינו הקול הטבעי המקורי, אלא קול חדש שנוצר על ידי החשמל. ב'בירור הלכה' בשולי סוגיה זו הביאו את דעת
פוסקי דורנו, שרובם פסלו את האפשרות לצאת ידי חובה ברמקול. אולם דעת החזו"א מובאת להקל.
דבר זה מובא כספק בשם החזו"א על ידי הגרש"ז אויערבך זצ"ל במנחת שלמה (ח"א סי' י), כשהוא תמה עליו.
ואכן לכאורה קשה על החזו"א ממשנה זו. צריך לחלק בין קול הברה הנשמע אחרי השופר לרמקול הנשמע בו
זמנית יחד עם השופר, והוא הדין למכשיר שמיעה הנקלט באוזן בו זמנית יחד עם גלי הקול.

ד. גדריה של מצוות שמיטה

האם אוטומציה מותרת בשביעית?

שאלה זו לא נשאלה בצורה זו ב'בירור הלכה', אלא בדרך אחרת: האם מותר לנטוע עץ בשישית על מנת שייקלט
בשביעית?

אף כאן (דף י, ב ציון א-ג) מביאים המחברים את החזו"א, הסובר שאין איסור קליטה בשביעית בזמן הזה. בזמן
המקדש אומנם היה הדבר אסור מדין תוספת שביעית, אך בזמן הזה, שאין תוספת שביעית, אין איסור לנטוע בערב
שביעית על מנת שהקליטה תהיה בשביעית. ה'מנחת חינוך' סובר שמכיון שבתורה נאמר "ושבתה הארץ", חובת
השביטה מוטלת על הקרקע ולכן אע"פ שהנטיעה הייתה בהיתר הקליטה הייתה באיסור. החזו"א חולק עליו.
לכשתמצי לומר, החזו"א סובר שמצוות שמיטה היא "חובת גברא" והמנ"ח סובר שהיא "חובת חפצא". כידוע גם
המהרש"ל (ב"מ צ, ב) כתב שאמירה לנוכרי בשמיטה אסורה מהתורה, כי סוף הארץ לא שבתה. אך החזו"א חולק
גם על כך. בנקודה זו החזו"א שותף לרב קוק, שאף הוא כתב שמצוות שביעית היא "חובת גברא", ואמירה לנוכרי
אסורה רק מדרבנן (על סמך סברה זו התיר ר' יצחק אלחנן רק מלאכות דרבנן אחרי מכירת הקרקעות. כלומר,
שהזריעה תיעשה על ידי נוכרי. הוראה זו תואמת את דעת הרב קוק והחזו"א, ולא את דעת המהרש"ל והמנ"ח).
מחברינו, תלמידי ישיבתו של מרן הרב קוק, לא הזכירו כאן את הרב קוק, אלא את החזו"א בלבד. כנראה משום
שהרב זצ"ל לא התייחס במפורש לנושא זה, למרות שמשמע כך מדבריו (על שבת הארץ השלם פ"ג הי"א הע' 12).

ה. יום העצמאות ויום ירושלים

האם ניתן להוסיף ימים טובים חדשים?

שאלה זו נוגעת ליום העצמאות ויום ירושלים (ואי"ה יהיו עוד ימים נוספים), אם כי גם כאן מחברינו לא התייחסו
לכך במפורש.

מקור הבעיה נעוץ בסוגיית הגמרא (יח, א), הדנה אם בטלה מגילת תענית. כידוע, מגילת תענית מכילה רשימת ימים
טובים מימי בית שני שבהם היה אסור להתענות או להספיד. ואם בטלה מגילת תענית, ק"ו שאין להוסיף עליה.
להלכה קי"ל שבטלה מגילת תענית.

בפועל נהגו בקהילות ישראל השונות לקבוע ימים טובים זכר לנסים שארעו להם (ימים אלו זכו לכינוי "פורים
שני"). בשם החת"ס הובא בבירור הלכה שרק ימים טובים לכלל ישראל בטלו או שרק ימים טובים לזכר אירועים
ארץ ישראליים בטלו, אך לזכר אירועים מקומיים או בחו"ל ניתן לקבוע ימים טובים. לדבריו יוצא שדווקא הנסים
הגדולים שהתרחשו בארצנו אינם ראויים לקבוע עליהם יום טוב.
לעומתו, בשו"ת חיים שאל (להיד"א, ח"ב סי' יא) כתב סברה הפוכה. מחברינו לא הביאוהו. לדעתו, דווקא על נס
של כלל ישראל אפשר לומר הלל, בעוד שעל נס יחיד אין לומר הלל (החיד"א אינו מזכיר כלל את מגילת תענית).
ואפשר לחלק בין הלל לקביעת יום טוב. אולם לא משמע כן מדברי החיד"א, שכן קביעת יום לקריאת הלל, היא
עצמה גם קביעת יום יום טוב (ועי' שו"ת קול מבשר ח"א סי' כא).

ו. יו"ט שני של גלויות

הרמב"ם כותב בהלכות קדוש החודש (ה, יא):

נמצא עיקר דבר זה על דרך זו כך הוא: כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים
גמורים עושין שני ימים לעולם, כמנהגם מקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום
שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות. וכל מקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים
בשוה או פחות, שאפשר שהיו שלוחין מגיעין אליו, רואים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה

ישראל בשנת הראייה בכיבוש שני, כגון אושא וספרעם ולוד ויבנה ונוב וטבריה וכיוצא בהן - עושין יום אחד.

מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה... או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל, או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושין **שני ימים** כמנהג רוב העולם.

לפי הרמב"ם יוצא שיישובים חדשים בארץ ישראל כיום, שאליהם לא הגיעו השלוחים בזמן שקידשו על פי הראייה בימי בית שני - ינהגו שני ימים טובים..

עינינו הרואות שאין הציבור בארץ נוהג כך.

ב'ביאור הלכה' (דף כא, א) הביאו את שיטת הריטב"א, החולק על הרמב"ם, וסובר שלאחר שנקבע הלוח על פי החשבון על ידי הלל השני - לא מקום הגעת השלוחים קובע אלא ארץ ישראל היא הקובעת. וכל מקום בארץ, גם הרחוק מירושלים, ינהג יום אחד, וכל מקום בחו"ל ינהג יומיים. הם גם הוסיפו שהחזו"א הכריע כהריטב"א. זהו אפוא המקור למנהג הרווח בכל רחבי ארץ ישראל שאין נוהגין אלא יום טוב אחד.

אם כי לא ברור, לשיטה זו, מה הם גבולות ארץ ישראל לענין זה. האם אילת אף היא בכלל ארץ ישראל משום שנמצאת בגבולות ההבטחה ("ושתי את גבולך מים סוף") או בגלל שנתקדשה על ידי שלמה ויתר מלכי יהודה? או שמא גבולות עולי בבל הם הקובעים לענין זה, ולפיכך גם בנגב המערבי (ובתוכו גוש קטיף) ינהגו יומיים? המחברים לא עסקו בשאלה זו, למרות שהיא מעשית ביותר; ייתכן משום שהיא חורגת מהנושא העיקרי.

ז. שופר בראש השנה שחל בשבת

לדעת הרי"ף, כל מקום שיש בו בית דין - תוקעין בו בשופר בראש השנה שחל בשבת. הרמב"ם סובר שרק בבית דין של סמוכין נוהג דין זה. כידוע, אין לנו כיום בית דין כזה. אך לדעת הרי"ף אין צורך בבית דין סמוך, אלא בכל בית דין אפשר לתקוע בשבת.

ב'ביאור הלכה' (דף כט, ב) מובאת דעת הנצי"ב שפירש את הרמב"ם שאין כוונתו לבית דין סמוך דווקא, אלא כל בית דין חשוב ראוי לכך. ובהקשר לכך הם מביאים שכך סבר ר' עקיבא יוסף שלזינגר. המסורת הירושלמית מספרת שהוא רצה לנהוג כך הלכה למעשה, ויש אומרים שאף נהג כן למעשה...

* * *

אלה הן דוגמאות בלבד מספר גדול וחשוב זה, שמן הראוי שיהיה מצוי בביתו של כל שוחר תורה בישראל. אין מזרזין אלא למזרזין ולראש המכון הנמרץ, הרב אריה שטרן, שימשיכו הלאה בקצב זה לחבר בירורי הלכה לכל מסכתות הש"ס עד גמירא.